

ORD. PROF. DR. AKİL MUHTAR ÖZDEN'İN HAYATI VE TÜRK TIBBINA KATKILARI (1877-1949)

İbrahim BAŞAĞAOĞLU*

Akil Muhtar Özden 1 Ekim 1877'de İstanbul Cağaloğlu'nda dünyaya geldi. Babası Mehmet Muhtar Efendi, annesi Aliye Hanımdır.

Akil Muhtar, ilköğrenimini Üsküdar'daki Fıstıklı Mektebinde yapmıştır. Burada dört yıl okuduktan sonra babası onu Paşakapısı Rüştüyesi'ne (ortaokul) yazdırmıştır. 13 yaşındayken bu okulu pekiyi dereceyle bitirmiştir. Daha sonra iki ağabeyi gibi Çengelköy'deki Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye İdadisi'ne (Lisesine) başlamıştır. Burayı bitirdikten sonra Demirkapı'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'de bir yıl okumuştur. O yıllarda Tıbbiye Mektebi istibdat idaresine karşı kurulmuş gizli merkezlerden biriydi. Amaçları Sultan Abdülhamid'in baskılı yönetimine karşı çıkmak ve bir milli mebusan meclisinin açılmasına ortam hazırlamaktı. Diğer taraftan Askeri Tıbbiye'nin eğitim olanaklarının kısıtlı olması, iyi bir öğrenim görmelerini zorlaştırıyordu. Bu durumda Akil Muhtar Avrupa'ya kaçmayı düşünmeye başladı. Ailenin ekonomik durumu pek parlak olmamakla birlikte annesi onun bu düşüncesini destekledi. Çünkü bütün hareketleri günü gününe saraya bildirildiğinden oğlunun başına bir felaket gelmesinden korkuyordu. Bu sırada Akil Muhtar 19 yaşındaydı ve babasını kaybedeli dört yıl olmuştu.

Abdülhamid'in baskıcı rejimine direnen, özgürlüğüne düşkün, genç bir tıp öğrencisi olarak Akil Muhtar, okulunu bitirmeden annesinin izni ile Ekim 1896'da İsviçre'ye kaçmıştır. 1897 ders yılı başında Cenevre Tıp Fakültesi birinci sınıfına kaydolur. Cenevre Tıp Fakültesi'nde okuduğu 6 yıl süresince sık sık Fransa'ya geçen Akil Muhtar, Paris Hastanelerinde Vidal, Chauffard, Dejerine gibi ünlü tıp hocalarının derslerini takip etmiştir.

1902 yılında tıp tahsilini bitirince Paris'e Pasteur Enstitüsü'ne gitmiş, burada kurslara devam etmiş, Roux, Metchnikoff, Nocard, M.Nicolle gibi ünlülerin derslerini dinlemiştir. 1903 yılında tekrar Cenevre'ye dönen Akil Muhtar, burada iç hastalıkları kliniği profesörü LouisBard'ın yanında bir buçuk yıl asistan intern olarak çalışmış ve 64 sayfalık "Uzun Süren Serebrospinal Menenjitlerde Yapılan Tetkiklere Katkı" (Contribution à l'étude de la Meningite Cérébrospinale à Forme Prolongée) başlıklı tezini sunarak tıp dokto-

ru unvanını kazanmıştır. Akil Muhtar, bu çalışmasını Prof. Dr. L. Bard ve annesine ithaf etmiştir.

Akil Muhtar, bundan sonra poliklinik ve tedavi hocası Prof. Dr. Mayor'un yanında poliklinik asistanı olmuş ve bu sırada Hijyen hocası Prof. Dr. Cristiani'nin fahri asistanlığını da yapmıştır. İki yıl sonra farmakodinami asistanı, 1906'da Farmakodinami Privat doçenti olmuş ve 1907-1908 yılları arasında pratik farmakoloji ve tıp müfredatı derslerini vermiştir. Bu sırada Chloralose ve Opium alkaloidleri üzerine yaptığı çalışmaları yayımlamıştır.

Evliliği ve Bayanların Tıp Fakültesine Girmesi

Akil Muhtar, 25.06.1908 yılında Gürcü asıllı Dr. Nina Zuraboune Odişelica ile Paris Sefarethanesi'nde evlenmiştir. 1908'de " Bromhydrate de methylatropine" konulu tezini sunarak tıp doktoru ünvanını alan Nina, Cenevre Üniversitesinde Jinekoloji ihtisası yapmış, arkasından Paris'e giderek çocuk hastalıkları üzerine çalışmıştır. Akil Bey yurda döndükten bir süre sonra O da İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da ancak iki doğum yaptırmış, Besim Ömer Paşa ile birkaç konsültasyonda bulunmuştur. Besim Ömer Paşa, Kadırga Doğumhanesinde çalışmasını önermiş fakat Akil Bey o günün koşullarında eşinin çalışmasını istememiştir. Nina 1925 ya da 1926'da Müslüman olmuş ve Akil Beyin teyzesinin adı olan "Seniye" adını almıştır. Dr. Seniye 21 Mart 1941'de 62 yaşındayken vefat etmiştir.

Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'a göre Akil Muhtar, ruhen muhafazakâr olduğu için dekanlığı döneminde tıbbiye kız öğrenci alınmasına karşıdır. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Akil Muhtar Özden Arşivinde bulunan bir gazete küpüründeki haberin başlığı ise şöyledir: " Dekan Olduğum Sürece Kızlar Buraya Giremez." Akil Muhtar.

Dekanlığı

1914 yılında Dr. Tevfik Vacit Bey, Haydarpaşa Tıp Fakültesi kadrosundan çıkarılınca iki ders birleştirilerek müfredat-ı tıp, fenni tedavi ve seririyat-ı tedaviye olmuş ve müderrisliğine Akil Muhtar getirilmiştir. 1916 yılında Nuri Paşa'nın yerine seçilerek fakülte dekanı olmuştur. 1919 yılının Ekim ayında ikinci kez fakülte dekanı seçilmiş-

* İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı

tir. 1916'dan 1921 yılına dek fakültenin en kritik ve karanlık devresinde, Birinci Dünya Savaşı esnasında, hocaların bir bölümünün asistanların hemen hepsinin askere alındığı, her bakımdan yoksul bir döneme rastlayan dekanlığı süresince öğretimi ve hastaların tedavisini aksatmamaya çalışmıştır. İstanbul'u işgal eden müttefik kuvvetlerinin, Tıp Fakültesini kapatmalarını önlemek için başarılı bir siyaset uygulamıştır. 14 Mart 1919'da, işgal altındaki İstanbul'da Tıp Öğrencileri ile birlikte Tıp Bayramı'nı kutlamış, tepkilerini bu şekilde dile getirmeye çalışan öğrencilerin bu törenine Dr. Akil Muhtar Özden, Dr. Fevzi Paşa ve Dr. Besim Ömer Paşa gibi dönemin ünlü hocaları da katılmıştır.

Emekliliği

1908'den 1943 Temmuzuna kadar ve iki yılı da Avrupa'da olmak üzere 37 yıl aralıksız tedavi kliniği ve farmakoloji hocalığı yapan Akil Muhtar Özden 1 Ağustos 1943 yılında yaş haddinden emekli edilmiştir.

Emekli olunca, Alman Hastanesinde başhekim ve iç hasta-

Feyhaman DURAN'ın yaptığı Akil Muhtar Portresi.

lıkları uzmanı olarak çalışmıştır. 1946 yılında CHP den İstanbul Milletvekili seçilmiştir.

Hastalığı ve Ölümü

İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bir süre gidemediği İsviçre'ye 1947 yılının sonlarına doğru gitmiş fakat orada hastalanmıştır. Hastalığının başlangıcı biraz gizli ve yavaş ilerlemiş "medyasten limfoması" teşhisini kendisi koymuş, hatta tedavi yöntemini de kendisi tayin etmiştir. Bir yıldan daha uzun bir süre evde hasta yatağından çıkamamasına karşın okumaya ve çalışmaya devam etmiştir. 12 Mart 1949 saba-

hı Çemberlitaş'taki evinde 72 yaşında vefat etmiştir. 14 Mart 1949 Tıp Bayramı Akil Muhtar Özden'in cenaze töreninin yapıldığı güne rast gelmiştir. Tıp Bayramına katılan tüm tıbbiyeliler Beyazıt Camiinde kılınan cenaze namazından sonra cenazeyi el üstünde Üniversiteye getirmişler ve burada halkın da katıldığı bir törenden sonra cenaze yine eller üzerinde taşınarak Sirkeci'den vapura konulmuş ve Rumelihisarı'na getirilerek annesinin yanına defnedilmiştir. Daha sonra Edirnekapı şehitliğine nakledilmiştir.

Türk Kodeksinin Hazırlanmasına Katkısı

Akil Muhtar, Türkiye'de deneyli tedavi ve farmakodinaminin kurucusudur. Türk kodeksinin hazırlanmasındaki rolü de önemlidir. 3.3.1926 tarihli 767 sayılı kodeks kanunu üzerine Tıp Fakültesi Reisi Müderris Dr. Neş'et Ömer'in başkanlığında çalışan 10 kişiden biri de Akil Hoca'dır. Bu kodeks 1930'da yayınlanmıştır. 1940'da yayımlanan ikinci baskı ve 1948'de yayımlanan 3. baskı kodeksleri hazırlayan komisyonlara Akil Muhtar başkanlık etmiştir.

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Müzesi'nden Akil Muhtar'ı tanıtan poster.

Türk Tıp Tarihi Kurumu Başkanlığı

Türk Tıp Tarihi Kurumu kurucularından olan Akil Muhtar Özden, 1940-1949 yılları arasında kuruma başkanlık yapmıştır. Türk Tarihine olan ilgisi öğrencilik yıllarına dayanır. Türk Tıp Tarihi Kurumu kurucusu ve başkanı olarak çeşitli çalışmalar yapmış ve bu konudaki diğer çalışmalara öncülük etmiştir. 1937'de İbni Sina'nın doğumunun 900. yılında verdiği bir konferans ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından İshak Sukuti'nin İstanbul'daki Sultan Mahmut türbesindeki mezarının onarılması için masraflarını üstlenmesi bu çalışmalarına örnektir.

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Müzesi'nde bulunan Akil Muhtar'ın deneylerinde kullandığı isli kağıtlı Kimograf

Yayınları

1951 yılında merhum Prof. Dr. Bedii Şehsuvaroğlu tarafından hazırlanan "Dr. Akil Muhtar Özden Bibliyografyası"nda Özden'in yayın sayısı 264 olarak bildirilmiştir. Şehsuvaroğlu yaptığı sınıflamada 207'sini tıp, 45'ini paramedikal, 12'sini ilimler tarihi olarak bölmüştür. Tıp serisinde 107'si iç hastalıkları ve tedavi, 52'si farmakodinami, 35'i tıp tarihi ve biyografidir. Bu yayınların 3'ü Cenevre'de iken, 201'i Türkiye'ye geldikten sonradır. Bunların 101'i yeni harflerle, 175'i Türkçe, 41'i Türkçe-Fransızca, 1'i eski Türkçe-Almanca, 1'i Fransızca-Bulgarca'dır. Türkçe yazıların arasında araştırmalar, olgular, öğretici makalelerden başka 35'i kısaltılmış tercüme veya tercüme ve özetlerdir. Paramedikal sahada en değerli eseri olarak kabul edilen "İlim Bakımından Ahlak" isimli kitabı 200 sayfadır.

Üyesi Olduğu Ulusal ve Uluslararası Dernekler

Karantina Meclisi Üyeliği
Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye Üyeliği
Hıfzıssıhha-i Umumiye Meclisi Üyeliği
Türkiye Tıp Akademisi Başkanlığı
Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kurucularından ve İkinci Başkanı
Türk Fiziki ve Tabii İlimler Sosyetesini Üyesi ve Başkanlığı
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Türk Komitesi Başkanlığı
Türkiye Tıp Encümeni Üyeliği
Türk Tıp Tarihi Kurumu Kurucu Üyeliği ve Başkanlığı
Paris Tıp Akademisi Muhabir Üyeliği
Balkan Tıp Birliği Kurucu Üyeliği ve Başkanlığı
Balkan Tıp Birliğinin Türk Komitesi Başkanlığı
Uluslararası Tıp tarihi Derneği Üyeliği

Sanatçı Yönü

Resim sanatına çocuk yaşta başlayan ilgi ilerideki yıllarda da artarak sürmüştür. Başarılı bilimsel çalışmalarının yanı sıra yapmayı çok sevdiği resimle de ciddi olarak ilgilenmiştir. Müze ve kütüphanesinin en önemli eserleri arasında kendi resimleri de vardır. Suluboya, yağlıboya ve karakalem çalış-

Akil Muhtar'ın Atatürk'ü ölümünden 12 saat 35 dakika önce hasta yatağında gösteren karakalem çalışma.

malarında kübist, empresyonist vb. bütün resim akımlarından etkilenmiştir. Akil Muhtar'ın yaptığı renkli ve renksiz resimlerin tamamı 775 tanedir. Yaptığı resimleri genel olarak imzalamamıştır. "Resim yapmak, insanı dikkate alıştıırır. Resim yapmanın tababet için ne kadar mühim olduğunu bilerseniz hepiniz ressam olursunuz. Resim yapmasını bilmeyen doktor olmaz, bu bir kanundur." sözleri Akil Muhtar'a aittir.

Akil Muhtar, Atatürk'ün hastalığı sırasında tedavisini yakından izleyerek sürekli notlar tutmuş ve son günlerin olaylarını doktor gözü ile düzenli bir şekilde yazmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nda, Atatürk'ü son komasında gösteren karakalem resmin altına kendi el yazısı ile Atatürk'ün ölüm tarihini yazmıştır.

DÜNYA LİTERATÜRÜNE GİRMİŞ BULUŞ KABUL EDİLEN ÇALIŞMALARI:

Kloralos (Chloralose) Çalışmaları

Chloralose kloralhidrat ile glikozun birleşmesiyle elde edilen bir maddedir. Kloralos ile ilgili çalışmaları klasik kitaplara geçmiştir. Bu çalışmayı Prof. Mayor'un asistanı iken yapmıştır. Fransızca ve 14 sayfadır. Akil Muhtar, Kloralos çalışmaları ile uyutulan hayvanlarda ağrıya karşı duyarlılığın kalktığını, buna karşılık mekanik eksitasyonlara karşı hassasiyetin arttığını göstermiştir.

Muhtar Reflexi

Afyon alkaloidlerinin insanlarda bağımlılık yapanlarının, kedilerde çılgınlık yaptığını görerek, Prof. Mayor ile birlikte kedilerde çılgınlık yapan aneljezik maddelerin büyük bir olasılıkla insanlarda da bağımlılık yapabileceğini önceden düşünmenin mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu yöntem birçok analjezik maddenin insanlarda tutsaklık oluşturup oluşturmayacağını önceden sezebilmek için kullanılan bir yöntemdir.

Deneylerde kullandığı afyon alkaloidlerinin lokal anestezi etkisini kobaylar üzerinde denerken ilk kez " Kobay sırt cildi refleksi" tanımlamış ve kobay sırt cilt refleksi yardımı ile lokal anesteziğin etkilerinin araştırılabileceğini ve çe-

şitli lokal anesteziğin aktivitesinin birbiri ile mukayese edilebileceğini göstermiştir.

Dijital Çalışmaları

Kalbi etkileyen ilaçların tesir mekanizmalarını insan ve hayvanlarda araştırarak eskiden zannedildiği gibi bu ilaçların etkilerinin geç başlamadığını ortaya çıkarmıştır.

Akil Muhtar'ın hem klinik hem de farmakolojik en önemli gözlemi olarak kabul edilen bu çalışmalar, klinik denemelerle digital cisimlerinin yani digitoksinin kalp hastalarında alındıktan 1-3 saat gibi kısa bir süre sonra etkisinin görülmeye başladığını insanlarda Uskuff aleti ile yaptığı nabız kayıtları ile göstermesidir. Akil Hoca'nın bu çalışmalarından önce digital cisimlerinin etkisinin, drog alındıktan 18-24 sonra başladığı kabul ediliyordu.

Akil Muhtar Özden, Uskoff aletini kullanarak kalp yetmezliği bulunan hastalarda nabız traselerinin, nabız amplitüdünün digital verildikten sonra iki saat içinde yükselmeye başladığını dünyada ilk olarak göstermiştir.

Santonin ile Karaciğer Yetersizliğinin Tayini

Santonin, artemisia cina varyete anthelmiticum bitkisinden elde edilen bir alkaloid madde olup suda erimediği için barsaklardan emilmez ancak çok az miktarda alkali ortamda erir hale geçtikten sonra emilir. Emilen santonin ise hızla karaciğerde oksisantonin haline dönüşür ve oksisantonin, idrarı sarı renge boyar. Sarıya boyanmış idrarın rengi kaleviler yardımıyla kırmızıya dönüşür. İdrarla atılan ve kaleviler yardımıyla kırmızıya dönüşen oksisantonin miktarından yararlanarak kolorimetrik olarak yapılan ölçümlerle karaciğerin detoksifikasyon işlevini ne denli yapabildiği ölçülür. Akil Muhtar, bu çalışmaları ile atılan oksisantonin miktarının karaciğer hastaları ile sağlıklı insanlarda farklı olduğunu göstermiştir.

Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden İle İlgili Yayınlar:

Akcasu, A.: Prof.Dr. Akil Muhtar Özden'in Hasta Başında Yaptığı Resimlerden Örnekler, İ.Ü. Rektörlük No:3057, İstanbul, 1982

Akcasu, A.: "Ord. Prof.Dr. Akil Muhtar Özden'in Farmakodinamiye Hizmeti," Ölümünün Kırkıncı Yılında Ord.Prof.Dr. Akil Muhtar Özden (1877-1949), Mustafa Nevzat Eczacılık, Tıp ve Kültür Evi Yayınları, İstanbul, 1989, s.17-19

Akcasu, A.: "Akil Muhtar Özden ve Farmakoloji Eğitimi," konulu söyleşi, İstanbul, 23.08.1989. İ.Ü. Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Kütüphanesi, 11sayfa metin

Altuğ, H.: "Türkiye Tıp Akademisinin Tarihçesi," Türkiye Tıp Akademisinin Kısa Tarihçesi, Türk Tıp Tarih Kurumu Yayınları Özel Seri:7, İstanbul, 1998, s. 17-46

Arar, A.: "Âkil Hoca'nın Üçüncü Ölüm Yıldönümü Mü-nasebetiyle", Modern Tedavi Mecmuası, Cilt: I, Sayı:6, 1952, s.215-217

Artunkal, S.: "Türkiye Tıp Akademisinin Tarihçesi," Türkiye Tıp Akademisinin Kısa Tarihçesi, Türk Tıp Tarihi Kurumu Yayınları Özel Seri:7, İstanbul, 1998, s.7-16

Atabek, E.: "Akil Hoca'dan Anılar," Ölümünün 40.Yılında Ord. Prof. Akil Muhtar Özden (1877-1949), Mustafa Nevzat Eczacılık Tıp ve Kültür Evi Yayınları, İstanbul, 1989, s.23-26

Başgöçüoğlu İ.: "The Turkish Society for the History of Medicine" Türkiye Klinikleri Tıp Etiği – Hukuku – Tarihi, Cilt: 10, Sayı: 3, 2002, s. 191-194

"Büyük Hoca Akil Muhtar Özden'in Cenaze Töreni", İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt: 12, Sayı: 2, 1949, s.121-123

Derman H.: "Akil Muhtar Hocamız", Farmakolog 19, 1949, s.133-139

Erden, F.: Türk Hekimleri Biyografisi, İstanbul, 1948, s. 172- 173

Feyzi, R.: "Prof. Akil Muhtar Nasıl Yetiştirdi, Neler Yaptı?" Tan Gazetesi", 1938, s.6-7

Garan, R.: "Santonin Sarı Maddesi Nerede Teşekkül Ediyor?" Tedavi Kliniği Laboratuvarı Dergisi, Tom 5, 1935, s. 176-178

Garan, R.: "Prof. Akil Muhtar Özden'in İlmi Hayatına Dair," Klinik Aylık Tıp Dergisi Akil Muhtar Özden Sayısı, Vol.7, Mart-Nisan, No.3-4, İstanbul, 1949, s.77-79

Gökay, F.K.: "Akil Hoca," Tıp Dünyası, Cilt: XXII, No.4-252, İstanbul, Nisan 1949, s. 6369-6372

Gürkan K. İ.: "Âkil Muhtar Özden", İstanbul Kliniği Dergisi 1, 1949, s.72-75

Hanioğlu, M.Ş.: Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902).Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

İrdelp, N.K.: "Akil Muhtar (1877-1949), Onun Ölümü ile Türkiye Dünya Çapında Şöhreti Olan Büyük Bir İlim Adamını Kaybetmiş Bulunuyor," Yeni Asır Gazetesi, 15 Mart 1949

Kantemir İ.: "Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden", Örnek Matbaası, Ankara,1952

Kantemir İ.: "Âkil Hoca", Türk Tıp Yolu, Güzel İstanbul Basımevi, Ankara, 1953, s.7-9

Kınacıgil R.: "Âkil Hoca'yı Kaybettik", Acta Medica 2, 1949, s.77-81

"Kısa Hal Tercümesi", İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt: 12, Sayı:2, 1949, s. 102-104

Meydan Larousse "Büyük Lügat ve Ansiklopedi" Meydan Yay. İstanbul, 1990, Cilt: 9, s.783

Poliklinik Dergisi (Anonim), "Dr. Akil Muhtar", Poliklinik 6, 1938, s.271-274

Öktem, Z.: " Büyük Hoca Akil Muhtar Özden'in Cenaze Töreni," İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt: 12, sayı:2, 1949

Önen, K.: "Felsefi Düşünceleri ile Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden Hocamız" Ölümünün Kırkıncı Yılında Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden (1877-1949), Mustafa Nevzat Eczacılık, Tıp ve Kültür Evi Yayınları, İstanbul, 1989, s.20-22

Önen, K.: "Türkiye Tıp Akademisinin Kısa Tarihi," Türkiye Tıp Akademisinin Kısa Tarihçesi, Türk Tıp Tarihi Kurumu Yayınları Özel Seri:7, İstanbul, 1998, s.5-6

Öner, C.: " Atatürk'ün son Hastalığı ve Beni Türk Hekimleri

- ne Emanet Ediniz İsteği Hakkında," Dirim Mecmuası, Yıl:67, Sayı: 11-12, Kasım1992, s.458-467
- Roch, M.: "Akil Muhtar Özden" Çev. Erdoğan Meto, İstanbul Klinik Dersleri Aplik Tıp Dergisi, Cilt: I, Sayı: 5, Ağustos 1949, s.65-66
- Sadullah, N.: "Profesör Akil Muhtar Beyin Evinde", Yedigün Mecmuası, Yıl:2, No:53, Cilt:3, İstanbul, 14 Mart 1934, s.14-17
- Şehsuvaroğlu B.: "Âkil Muhtar Özden Reçeteleri" (Monografi) TTE, AMÖ,Kü. Yay. No. II, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1950
- Şehsuvaroğlu, B.N.: Dr. Akil Muhtar Özden Bibliyografyası, İ.Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No.44, İstanbul, 1951
- Şehsuvaroğlu, B.N.: "Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden (1877-1949)," İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Kütüphanesi, 1953, 2 sayfa
- Şehsuvaroğlu, B.N.: Atatürk'ün Sağlık Hayatı, Hürriyet Yay. 260, Tarih Dizisi 23, Hürriyet Ofset, İstanbul, 1981
- Şehsuvaroğlu, B.N ve Haluk Y.: "Bir Hekim: Tarihi Bahisler" Cumhuriyet Gazetesi, 14, Mart 1963
- Tahir K.: "Dr. Akil Muhtar ve Tıp Akademisi" Yedigün Dergisi, No:259, 22 Şubat 1938, s.14-16
- Tevfikoğlu, M.: "Ölümünün 40.Yılında Dr. Akil Muhtar Özden" Türk Kültürü Dergisi, Yıl: XXVII, Sayı:314, 1989, s.334-343
- Tevfikoğlu, M.: Akil Muhtar Özden Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 151, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1996
- Tevfikoğlu M.: Akil Muhtar: Hakikî Vatanperver, Şuurlu Milliyetçi, Türk Kültürü Yıl:31, Sayı:361, Mayıs 1993, s.261-271
- Tevfikoğlu M.: Dr.Akil Muhtar Özden Müzesi ve Kütüphanesi, Türk Kültürü, Yıl:31, Sayı: 363, Temmuz 1993, s.397- 404
- Tevfikoğlu M.: Dr.Âkil Muhtar'ın Dolmabahçe'deki Dil Çalışmalarıyla ilgili Notları, Türk Dili, Sayı:512, Ağustos 1994, s.92-113
- Tokgöz, A.İ.: "Profesör Akil Muhtar," Uyanış Servetifunun, Yıl:48, Cilt:83/19, 10 Şubat 1938, s.178
- Törüm, İ.: "Âkil Hocamız" Tıp Dünyası 22, 1949, s.6368
- Türk Kodeksi, 2. tab. İstanbul, 1940
- Unat, E. K.: "Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden'in hayatına bir bakış," Ölümünün Kırkıncı Yılında Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden (1877-1949), Mustafa Nevzat Eczacılık, Tıp ve Kültür Evi Yayınları, İstanbul, 1989, s.7-16
- Unat, E.K. ve Samastı M., Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi), İ. Ü. Cer. Tıp Fak. Yayınları, Rektörlük No:3598, Dekanlık No:155, İstanbul, 1990
- Unat, E. K.: Türk Tıp Tarihi Kurumu'nun İlk Elli Yılı'nın Tarihçesi, Türk Tıp Tarihi Kurumu Yayını, No: I, İstanbul, 1991
- Urar A. R.: Âkil Hoca, Hastane 2, 1948, s.254-256
- Uzman, M. O.: "Ayın Akisleri" İstanbul Seririyatı, Aylık Tıp Mecmuası, YÜ. XXV, No.7, Temmuz 1943, s.31-34
- Uzman M. O.: Âkil Muhtar, İstanbul Seririyatı, 31, 1949, s. 19-23
- Ülfiye, B.: "Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden ve Dünya Tıp Literatürüne Girmiş, Buluş Kabul Edilen Çalışmaları" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İ.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 1999
- Ülfiye, B.: "Ord. Prof. Dr. Akil Muhtar Özden (1877- 1949) ve Bilime Katkıları" Tıp Tarihi Araştırmaları Sayı: 10, İstanbul, 2001, s. 207- 220
- Ünver, A. S.: "Akil Muhtarla Başbaşa" Onun Şahsiyetinden Neler Kazandık, Neler Kaybettik?" Üçüncü Bölge Etıbbıa Odası Gazetesi, No.50, 1949'dan ayrı baskı İstanbul, 1949, s. 1-4
- Ünver, A.S.: "Dr.Akil Muhtar Özden (1.X-1877- 12.111.1949)" İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt:12, Sayı:2, 1949, s.105-120
- Ünver, A.S.: "Akil Muhtar'ın Moral Üzerine Çalışmaları Hakkında," Klinik Aylık Tıp Dergisi, Vol 7. Mart-Nisan, No.3-4, 1949. s,71-76
- Ünver A.S., Kızıldağlı, S. ve Ayaydın, N.: Aforizma: Dr. Akil Muhtar Özden 1877-1949 Vecizeleri, Der.A. İ.Ü.Tıp Tarihi Enstitüsü, No:40, İstanbul, 1949
- Ünver, A.S.: "Ressam Akil Muhtar", Modern Tedavi Mecmuası, No:6, Cilt:I, Mart 1952, s.195-199
- Ünver, A.S., "Mektebi Tıbbiye Talebesi Arasında Hürriyet ve Serbest Düşünüş Cereyanları" İstanbul Klinik Dersleri, Aylık Tıp Dergisi, Ayrı Baskı, Cilt: VII, Sayı:40, İstanbul, 1953, s. 1-12
- Ünver A.S. ve Ayaydın N.: "Dr. Akil Muhtar Özden Ağzından: Çocukluğum ve Gençliğim" Haseki Tıp Bülteni, Ayrı Baskı, Cilt: XII Sayı: I. s. 118-128
- Üster, N.: "Akil Muhtar Özden'in Eserlerinden" Klinik Aplik Tıp Dergisi, Akil Muhtar Özden Sayısı, Vol:7, Mart-Nisan, No:3-4, İstanbul, 1949, s.83-87
- Üster, N.: "Akil Muhtar Özden (1877-1949)" Klinik Aylık Tıp Dergisi, Akil Muhtar Özden Sayısı, Vol.7, Mart-Nisan, No.3-4, İstanbul, 1949, s.58-70
- Yalçın, E.: "Ord. Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden", Tedavi ve Klinik, Yıl: I, Cilt: I, Sayı: I, 15 Ekim 1963, s.27-28
- Yıldıran, C.: Dr.Âkil Muhtar Özden'i Anarken, Tıp Dünyası 47, 1974, s. 176-179
- www. Memocal. Com./bgvh/ Tıp Bayramı, 21.02.2007